

SPECIJALNA LEKSIKOLOGRAFIJA: UTICAJ ANIZOMORFIZMA NA
ZNAČENJE TERMINAMarina Katić¹, Predrag Novakov², Jelisaveta Šafranjić³^{1,3}Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija²Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad, Srbija¹mare@uns.ac.rs, ²predrag.novakov@ff.uns.ac.rs, ³savetas@uns.ac.rs

Kratak sadržaj: Rad se bavi fazom prevođenja u okviru specijalne/terminološke dvojezične leksikografije, sa ciljem da se rasvetli bliska veza između anizomorfizma – asimetrije različitih jezičkih sistema – i značenja termina. Autori skreću pažnju na postojanje lingvističkog i kulturnog anizomorfizma, glavnih prepreka na putu usposavljanja ekvivalentnog odnosa između izvornog i ciljnog jezika. S obzirom da terminološki rečnici imaju kognitivnu funkciju, neophodno je obezbediti precizno značenje termina, kako bi se izbegle moguće greške u transferu znanja. S tim u vezi, potrebno je utvrditi konceptualni identitet termina u dva različita jezička sistema, kao i stepen ekvivalencije koji se utvrđuje na osnovu stepena anizomorfizma.

Ključne reči: specijalna/ terminološka dvojezična leksikografija, anizomorfizam, značenje termina, konceptualni identitet, stepen ekvivalencije

SPECIALIZED LEXICOGRAPHY: THE EFFECT OF ANISOMORPHISM ON
TERM MEANING

Abstract: This paper deals with the translation phase within a specialized / terminological bilingual lexicography, in order to shed some light on the close relationship between anisomorphism – the asymmetry of different language systems – and the meaning of the specific terms. The authors draw attention to the existence of linguistic and cultural anisomorphism, the main obstacles to establishing an equivalent relationship between the source and target language. Given that terminological dictionaries have a cognitive function, it is necessary to ensure the precise meaning of the terms in order to avoid possible errors in knowledge transfer. Therefore, it is necessary to establish the conceptual identity of the term in two different linguistic systems, as well as the degree of equivalence, which is determined on the basis of the degree of anisomorphism.

Key Words: special / terminological bilingual lexicography, anisomorphism, meaning of term, conceptual identity, degree of equivalence

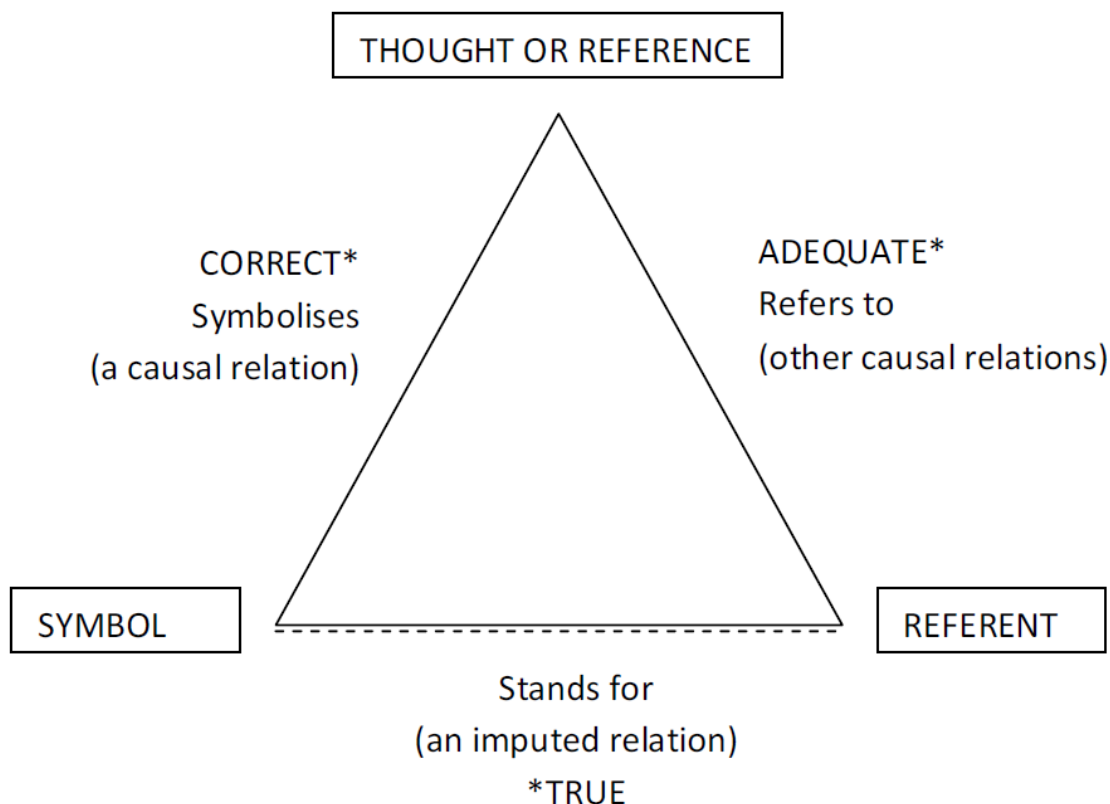
1. UVOD

Termin specijalna/terminološka leksikografija ili leksikografija za posebne namene (in English: LSP lexicography) se koristi da označi veliki broj različitih predmetnih polja sa mnoštvom raznovrsnih pojmova, čije se tumačenje vrši uz pomoć odgovarajućih tipova rečnika, na bazi različitih teorijskih i metodoloških pristupa. Shodno tome, predmet specijalne leksikografije su rečnici – leksikografski alati – koji funkcionišu kao uslužni proizvodi, jer pružaju specifične vrste pomoći određenim tipovima korisnika u specifičnim situacijama, koje se tiču jednog ili više predmetnih polja i odnosnog specijalnog jezika. Odgovarajući pristup specijalnoj leksikografiji i specijalizovanim rečnicima zasnovan je na leksikografskim funkcijama – komunikativnim i kognitivnim – pa bi podaci koje rečnici sadrže trebalo da budu posebno prilagođeni potrebama i kompetencijama korisnika, što se postiže profilisanjem korisnika. Drugim rečima, pri planiranju, pravljenju, i opisivanju specijalizovanih rečnika, leksikografi bi trebalo da povežu izbor, distribuciju i prezentaciju podataka sa ciljem specijalne leksikografije, odnosno svhom i namenom specijalnog rečnika. Samim tim, faza prevođenja specijalnih termina (kao jedna od faza u izradi specijalizovanih rečnika), u čijem je fokusu prenos značenja sa izvornog jezika na ciljni jezik, takođe bi trebalo da podleže definisanom cilju, upravo kao i sve ostale faze izrade specijalizovanih rečnika. Budući da je osnovna namena specijalizovanih rečnika transfer profesionalnog znanja, jasno je da ovakvi priručnici prevashodno imaju kognitivnu funkciju, jer predstavljaju platformu sa koje se prenosi stečeno znanje u datoj predmetnoj oblasti.

2. ZNAČENJE TERMINA

U dvojezičnoj leksikografiji, kako opštoj tako i specijalnoj, značenje reči/termina zauzima centralno mesto. Međutim, pojam značenja je teško definisati jer se tim pitanjem ne bavi samo lingvistika nego i ostale discipline kao što su filozofija, psihologija, semiotika, neurologija. U okviru semiotike u kojoj se razvila teorija označavanja, značenje se tretira kao „mentalni sadržaj oličen u određenom konceptu (pojmu) koji se može preneti od uma enkodera do uma dekodera uobličavanjem u jezičke jedinice (Prčić 2008:47). Iz ove teorije, koja se u celosti bazira

na konceptu, razvio se tradicionalni pristup značenju. Inače, ovakav način interpretiranja značenja prepoznatljiv je po „semiotičkom trouglu”, tj. modelu lingvističkog znaka (Ogden i Richards, 1923/89), koji u jednom trouglu povezuje leksemu (in English: symbol), predmet (in English: referent) i koncept (in English: thought or reference), što je prikazano na slici 1. Kao što se iz priloženog može videti, veza između leksema i koncepta, kao i relacija između koncepta i predmeta označena je **punom** linijom, jer označava kauzalni odnos (direktan uzročno-posledični odnos), dok je veza između leksema i predmeta označena **isprekidanom** linijom, koja implicira imputirani odnos (ukazujući da je leksema, kao jezički znak „prišivena” tj. pridodata predmetu).

Slika 1. Ogdenov i Ričardsov semiotički trougao (1923/89)

Kada je reč o prevođenju termina, prvi korak je – konceptualna analiza – tj. utvrđivanje konceptualnog identiteta termina u dva različita jezička sistema, kako bi se došlo do značenja.

Možemo se zapitati zbog čega definisanje značenja termina predstavlja izazov. Jedno od obrazloženja dao je istaknuti lingvista i leksikograf **Geoffrey Williams**. Oslanjajući se na Kontekstualističku školu (Firth, 1890-1960) koja zastupa mišljenje da se značenje reči može u potpunosti uvažiti jedino u kontekstu, pomenuti autor ukazuje da upravo ta činjenica predstavlja problem prilikom sastavljanja rečnika, jer su odrednice uvek van konteksta. Značenje termina stoga predstavlja delikatno pitanje, kako za leksikografa tako i za korisnika rečnika. Iz ugla leksikografa, značenje se mora preneti iz konteksta u odrednicu (rečnički članak) korišćenjem metajezika koji je dovoljno jasan samom korisniku. Iz ugla korisnika, izazov leži u prenošenju značenja iz rečnika u novi kontekst (2003:91).

Pod pretpostavkom da se termini i njihovi ekvivalenti u okviru specijalne leksikografije smatraju vrstom teksta (jer ih ne možemo posmatrati izolovano od specijalnih tekstova iz kojih su selektovani), leksikograf u ulozi prevodioca bi trebalo da prenese što je moguće preciznije *značenje* izvornog teksta, uzimajući u obzir lingvistička pravila i norme ciljnog jezika (TL), kao i specifičnosti jezika datog domena u okviru ciljnog jezika. Smatrajući da različiti korisnici imaju različite potrebe, Larson je formulisao tri vrste značenja (1984/1998: 41-47): (1) referentno značenje (tj. denotativno), (2) organizaciono značenje (tj. način na koji je poruka teksta „upakovana” u jezičke i tekstualne strukture i njen konačni izgled) i (3) situacijsko značenje (tj. način na koji komunikacioni kanal, kojim se poruka prenosi, utiče na poruku, npr. od profesora do. studenta). Uzimajući u obzir kognitivnu funkciju specijalnih rečnika, značenje termina bi trebalo da bude takođe kognitivno orijentisano, to jest referentno ili denotativno (koje neposredno upućuje na označeni pojam), kako bi se izbegla mogućnost dvosmislenog ili nepreciznog značenja. U tom kontekstu, Gómez González-Jover takođe podržava ovu tvrdnju, ističući da terminologija zastupa monosemiju, jednoznačnost i statičnost prirode značenja. Ovakvo reduciranje leksičke jedinice na jednu oznaku i jedan koncept naziva se enkapsuliranim značenjem, u smislu značenja „zatvorenog” unutar jednog ontološkog sistema (2006:219). Stav je podržala i Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO) sa ciljem garantovanja transfera znanja, poboljšanja komunikacije i međunarodne saradnje.

3. ANIZOMORFIZAM KAO PREPREKA U PREVOĐENJU

Među teoretičarima je opšte prihvaćeno mišljenje da okosnica problema prevođenja leži u uspostavljanju ekvivalentnog odnosa između leksičkih jedinica različitih jezičkih i kulturnih sistema. „U svojoj suštini prevođenje i nije ništa drugo do uspostavljanje ekvivalencije, u procesu koji počinje razumevanjem i analizom teksta na polaznom jeziku i završava se oblikovanjem teksta na ciljnom jeziku“ (Kostić-Tomović 2009: 36). Najveća prepreka na tom putu je *anizomorfizam* tj. nepodudarnost terminoloških sistema dva različita jezika. Pomenuti termin se obično povezuje sa lingvističkim konceptom – izomorfizmom – koji se odnosi na sličnost i podudarnost jezičkih oblika jedan na jedan. Potrebno je istaći da dosezanje izomorfizma značenja i strukture leksičkih jedinica izvornog i ciljnog jezika često predstavlja nedostižni cilj u prevođenju. Zbog toga je potrebno ukazati na relevantnost i blisku vezu značenja i anizomorfizma, prilikom sastavljanja specijalizovanih dvojezičnih rečnika. Upravo zbog anizomorfizma, to jest – asimetrije jezičkih oblika –, koji se može pojaviti u bilo kojoj međujezičkoj komunikaciji, trebalo bi omogućiti da specijalni dvojezični rečnici ponude približno značenje termina; u suprotnom, teško da bi mogli da odraze ekvivalentan odnos između izvornog i ciljnog jezika. S tim u vezi, razmatrajući stepene ekvivalencije, koji se utvrđuju na osnovu stepena anizomorfizma, Šarčević (1997: 237-239) smatra da ne postoji apsolutna ekvivalencija i mogućnost razmatranja identičnih termina izvornog i ciljnog jezika koji dele sve suštinske pojmovne karakteristike i nekoliko slučajnih konceptualnih karakteristika. U svojoj klasifikaciji ona predlaže *približnu ekvivalenciju* kao maksimalni stepen ekvivalencije, koja se događa bilo u slučajevima preseka (eng. intersection), tj. „kada pojmovi A i B dele sve svoje bitne i većinu slučajnih karakteristika“, bilo da se radi o uključivanju (eng. inclusion), tj. „kada koncept A uključuje sve karakteristike koncepta B, ali koncept B sadrži samo većinu suštinskih i neke slučajne karakteristike koncepta A“ (Šarčević 1997: 238). Pored *približne ekvivalencije*, Šarčević navodi još dve vrste ekvivalencije: *neekvivalenciju* i *delimičnu ekvivalenciju*. *Neekvivalencija* se javlja kada dolazi do podudaranja „samo nekoliko ili nijedne od suštinskih karakteristika koncepta A i B“ ili kada „koncept A sadrži sve karakteristike koncepta B, ali koncept B sadrži samo nekoliko ili nijednu od suštinskih karakteristika koncepta A“. *Delimična ekvivalencija* se događa kad nisu u pitanju ni približna ekvivalencija niti neekvivalencija. U toj situaciji Šarčević predlaže funkcionalni ekvivalent kao rešenje, uz obrazloženje da "prihvatljivost funkcionalnog ekvivalenta obično zavisi od konteksta, pa se zahteva od prevodioca da analizira svaku kontekstualnu situaciju pre nego što odluči da li je funkcionalni ekvivalent prihvatljiv u datom kontekstu" (1997: 241).

Iz gore navedenog može se zaključiti da je procena stepena ekvivalencije korak koji sledi neposredno nakon konceptualne analize, čija je svrha da se ustanove konstituentne komponente ili osobine korespondentnih koncepta u dva uporedna jezička sistema.

4. VRSTE ANIZOMORFIZMA U SPECIJALNOJ LEKSIKOGRAFIJI

Imajući u vidu uticaj anizomorfizma na značenje reči u terminološkim dvojezičnim rečnicima, Gómez González-Jover (2006:226) ukazuje na dva tipa anizomorfizma: prvi nastaje usled lingvističkih a drugi usled kulturoloških razlika. Po njenom viđenju lingvistički anizomorfizam je zasnovan na neodređenoj, kompleksnoj prirodi jezika, a logična posledica je drugačija podela semantičkih polja kao i različita distribucija gramatičkih kategorija. S druge strane, anizomorfizam usled kulturnih razlika odnosi se na nepodudarnosti koje iskrsnu prilikom poređenja različitih kulturnih grupa. Radi se o *zajednicama znanja*, koje su povezane istim institucijama, vrednostima i terminologijom; pored toga, sa stanovišta komunikacije, poznato je da iste nužno dele određene profesionalne žanrove (Gómez González-Jover 2006:226).

Problemi nastaju kada slične *zajednice znanja* (na primer, sastavljene od lekara, inženjera, hemičara ili pravnika), koje ne govore istim jezikom, ne mogu da razumeju poruku sadržanu u ciljnom jeziku, zbog njene kulturne obojenosti. Što se tiče englesko-srpskog jezičkog para, važno je napomenuti, da je uprkos razlikama na morfološkom nivou (dok je engleski jezik primarno analitički, srpski jezik je izrazito sintetičko-flektivni, pa je samim tim morfološki kompleksniji), moguće ostvariti korespondentni odnos između ova dva suprotna jezička sistema, među kojima povrh pomenutih lingvističkih, postoje i velike razlike u kulturi. Naime, srpski jezik je veoma otvoren prema preuzimanju engleskih termina u različitim domenima, pa se na taj način rešavaju problemi vezani za leksičke praznine, koje su najčešće uzrokovane konceptualnim/pojmovnim prazninama. Što se tiče lingvističkog, to jest gramatičkog nepoklapanja, koriste se odgovarajuće prevodne tehnike poput *transpozicije* koja se odnosi na zamenu gramatičkih kategorija radi postizanja prevodne ekvivalencije.

Dati primeri (Tankosić, 2006) ilustruju „lingvistički“ anizomorfizam (gramatičko nepoklapanje), to jest, šta sa gramatičke tačke nije identično, ali je zapravo semantički jednako, zahvaljujući primeni transpozicije. Ova tehnika prevođenja obezbeđuje preciznost što je veoma važno u jeziku tehnike.

a) Transpozicija: imenica + imenica → imenica + predložka konstrukcija
evaporation losses – gubici zbog isparavanja (st. 139)

b) Transpozicija: imenica + imenica → pridev + imenica

jaw coupler – čeljusna spojnica (st.118)

c) Transpozicija: imenica + imenica → morfološka zamena

power dissipation – disipacija snage (st.148)

S druge strane, najviši stepen „kulturološkog“ anizomorfizma prisutan je u disciplinama kao što su pravo ili ekonomija. Čini se da razlozi za to leže u specifičnoj kulturi svake zemlje ponaosob. U pogledu pravne terminologije, Stanojević Gocić (2013 :559-565) ukazuje na postojanje dva divergentna pravna sistema, anglosaksonskog (Common Law) i evropskog, kontinentalnog prava (Civil Law), zbog čega uporedni pravni termini nisu često identični na konceptualnom nivou. Kao primer navodi postojanje termina u vezi advokatske profesije, koji svoje objašnjenje duguju kulturnim razlikama, a to su: *solicitors* i *barristers* od kojih se prvi ne mogu pojavljivati pred višim sudovima (mogu da rade kao pravni savetnici i zastupaju klijente pred sudovima niže instance), kao i *counselors* koji su kao pravni zastupnici upućeni u posebne slučajeve. Takođe se osvrće na razlike u sistemu sudova, različite vrste sudija i sudskih postupaka. Bulatović (2006) analizira *pozajmljivanje*, *kalk* i *parafrazu* kao tehnike prevodjenja koje se kriste u pravu radi uspostavljanja korespondencije medju terminima (citirano u Stanojević Gocić 2013:560).

Međutim, fenomen „kulturološkog“ anizomorfizma nije toliko očigledan kod nedavno razvijenih oblasti poput informacionih tehnologija, što se može pripisati potrebi za univerzalnom komunikacijom, bez istorijskog ili institucionalnog sadržaja.

5. ZAKLJUČAK

U želji da rasvetlimo blisku povezanost između značenja i anizomorfizma u okviru specijalne dvojezične leksikografije, izveli smo sledeće zaključke.

Pre svega, prilikom sastavljanja rečnika trebalo bi da budemo svesni posebne prirode značenja termina, s obzirom da neki teže univerzalnosti (npr. tehnički termini), dok drugi imaju uporište u kulturi (npr. pravna terminologija). Potom, neophodno je proceniti stepen anizomorfizma uporednih sistema u datoj predmetnoj oblasti, jer značenje odrednice, koje se iskazuje u formi ekvivalenta, zavisi od višeg ili nižeg stepena asimetrije. Takođe, treba prihvatiti mišljenje teoretičara da apsolutno poklapanje dva različita jezička sistema gotovo ne postoji, ali je „približno“ značenje termina tj. uspostavljanje približne ekvivalencije sasvim prihvatljivo čak i u situacijama koje iziskuju transfer profesionalnog iskustva i znanja.

6. LITERATURA

- [1] Gómez González-Jover, A.(2006). *Meaning and anisomorphism in modern lexicography*, Terminology. Intern. Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication, Vol. 12, Iss.2, p.215 -234.
- [2] Kostić-Tomović, J. (2009). „Jezička ekvivalencija i njeni tipovi“, Prevodilac 61, 21-41.
- [3] Larson, M. (1984). *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. 2nd ed. 1998. Lanham/New York/London: University Press of America.
- [4] Prčić, T. (2008). *Semantika i pragmatika reči*, Drugo dopunjeno izdanje, Zmaj, Novi Sad.
- [5] Stanojević-Gocić, M. (2013). Nastava engleskog jezika namenjena budućim pravnicima: terminološke razlike kao razlike u kulturi, u zborniku radova Od nauke do nastave, Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
- [6] Šarčević, S.(1997). *New Approach to Legal Translation*, The Hague, Kluwer Law International.
- [7] Tankosić, S. (2006) *Englesko-srpski rečnik elektronike i elektrotehnike*, Gradjevinska knjiga a.d. Beograd.
- [8] Williams, G. (2003) “From meaning to words and back: Corpus linguistics and specialised lexicography”, *ASp*, 39-40 | 2003, 91-106. Dostupno na: <http://journals.openedition.org/asp/docannexe/image/1320/img-1.jpg>
- [9] Ogden, C. K., & Richards, I. A. (1923/1989). *The meaning of meaning*. Orlando, FL: Harcourt Brace.
- [10] Tarp, S. (2008). *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-knowledge: General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*. Tübingen: Max Niemeyer.
- [11] Fuertes-Olivera, P. A., Bergenholtz, H., Nielsen, S., Niño Amo, M. (2012). Classification in lexicography. The concept of collocation in the Accounting-Dictionaries. *Lexicographica: International Annual for Lexicography*, Volume 28, pp. 293-307.